

Kıraat Literatüründe Tayyibetü'n-Neşr Şerh Geleneği

The Commentary Tradition of Tayyibat al-Nashr in Qiraat Literature

Dr. Öğr. Görevlisi Resul AKCAN¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun
· resul.akcan@omu.edu.tr · ORCID > 0000-0001-5975-9642

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 28 Ağustos/August 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 23 Aralık/December 2024

Yıl/Year: 2024 | **Sayı – Issue:** 57 | **Sayfa/Pages:** 193-216

Atrf/Cite as: Akcan, R. "Kıraat Literatüründe Tayyibetü'n-Neşr Şerh Geleneği" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 57, December 2024: 193-216.

Yazar Notu/ Author Note: Bu çalışma, 13.09.2024 tarihinde Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ danışmanlığında Resul AKCAN tarafından tamamlanan 'İbnü'n-Nâzım ve Şerhu Tayyibetü'n-Neşr İsimli Eserinin Metodolojik Tahlili' başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

KIRAAT LİTERATÜRÜNDE TAYYİBETÜ'N-NEŞR ŞERH GELENEĞİ

ÖZ

Bu makalede, Osmanlı topraklarında kıraat ilminin yaygınlaşmasına ve kurumsallaşmasına öncülük etmiş olan İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) kırâat-i aşereye dair manzum tarzda telif ettiği *Tayyibetü'n-Neşr*'i üzerine kaleme alınan şerh çalışmaları ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Bu bağlamda öncelikle *Tayyibetü'n-Neşr*'in kıraat tedrisatındaki yeri ele alınmış, akabinde birinci derecede önem attığımız *Tayyibe* şerhleri, muhteva ve yöntem açısından tahlil edilerek genel bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Hakkında detaylı malumata ulaşılamayan veya tam anlamıyla bir şerh hüviyetine sahip olmadığı düşünülen çalışmaların ise yalnızca künye bilgilerine yer verilmiştir. Gerek muhteva gerekse teknik yoğunluğu olan, diğer taraftan edebî ve şiirsel birtakım formlar içeren, dolayısıyla belâgatın zirvesi olarak ifade edilen *Tayyibe*'nin, muhtasar veya mufassal şerh çalışmalarıyla desteklenmesi manzumenin kullanımını yaygınlaştırmış, aynı zamanda eserden istifadeyi kolaylaştırmıştır. O bakımdan anılan şerhler, *Tayyibe*'yi anlama noktasında bir rehber ve kılavuz niteliğine sahip önemli kaynaklar olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın ana teması *Tayyibe* merkezli şerhler olup, söz konusu şerhlerin tanıtılmasıyla sahada araştırma yapmak isteyenlere genel bir fikir vermesi amaçlanmakta, böylelikle çalışmanın literatüre katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Şerh, *Tayyibetü'n-Neşr*, Aşere, Takrîb, Literatür.

COMMENTARY TRADITION OF TAYYIBAT AL-NASHR IN QIRAAT LITERATURE

ABSTRACT

In this article, the commentaries written on *Tayyibat al-Nashr*, which were written in verse by Ibn al-Jazari (d. 833/1429), who pioneered the spread and institutionalization of the science of qiraat in the Ottoman lands, are introduced in outline. In this context, firstly, the place of *Tayyibat al-Nashr* in the teaching of Qiraat is discussed. Then the commentaries on *Tayyibat*, which we attribute primary importance, are analyzed in terms of content and methodology and subjected to a general evaluation. Only the imprint information of the works about which detailed information could not be found or which were not considered to have the characteristics of a complete commentary was included. The support of *Tayyibe*, which is both content- and technically dense and contains several literary and poetic forms, and is therefore considered to be the pinnacle of eloquence, with the

works of commentaries, either abridged or detailed, has made the use of the verse widespread and at the same time made it easier to benefit from the work. In that respect, the commentaries as mentioned earlier can be considered as important sources that have the quality of a guide and reference for understanding *Tayyibe*. The main theme of the study is *Tayyibe*-centered commentaries, and by introducing these commentaries, it aims to give a general idea to those who want to do research in the field, thus contributing to the literature.

Keywords: Qiraat, Commentary, *Tayyibat al-Nashr*, Asherah, Taqrib, Literature.

GİRİŞ

Tarihi süreçte kıraat ilmine dair birçok eser telif edilmiş ve bu sahada büyük bir külliyat teşekkül etmiştir. Söz konusu eserler gerek muhteva gerekse metodolojik açıdan birbirinden farklı olabilmıştır. Nitekim bunların bir kısmı mensür bir kısmı manzûm olarak telif edilmiş, ayrıca bazıları sahih kıraatleri toplama amacıyla bazıları ise sahih-şâz ayrımı yapmaksızın tüm kıraat birikimini yansıtacak tarzda kaleme alınmıştır. Diğer taraftan bu eserler yedi, on veya on dört kıraati içerecek biçimde kategorize edilmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin on kıraate dair manzum olarak kaleme aldığı *Tayyibetü'n-Neşr* de bu külliyat içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Tayyibe telif edildiği tarihten itibaren temel kaynak olarak kullanılagelen, zaman içerisinde çeşitli çalışmalara konu olmuş ve üzerinden asırlar geçmesine rağmen ilmi değerini korumuş bir kıraat klasiğidir. Aynı zamanda *Tayyibe*, başta Osmanlı medreseleri olmak üzere kıraat tedrisatının yürütüldüğü birçok yerde ders kitabı olarak okutulmuş, ezberletilmiş,^[1] halen de bu vasfını korumaya devam etmektedir. 1015 beyitten müteşekkil olan *Tayyibe* İbnü'l-Cezerî'nin manzum eserleri içerisinde en hacimli olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* 'inin manzum hali olan *Tayyibe*, muhteva açısından zengin, edebî açıdan oldukça girift bir niteliktedir. Zira manzum tarzda kaleme alınan eserlerin ortak zorlukları yanında *Tayyibe*, yoğun biçimde remiz ve semboller gibi teknik detaylar içermektedir. Bu gibi edebî form ve sınırlandırmalar doğal olarak nazımda birtakım zorluğu ve kapalılığı beraberinde getirmekte, deyim yerindeyse *Tayyibe* metni çözümlenmesi meşakkatli bir düğüm halini almaktadır. Durum böyle olunca kıraat okuyan öğrenciler ve sahada çalışma yapmak isteyen kimseler *Tayyibe* 'nin anlaşılması için yardımcı bir kaynağa ihtiyaç duymuştur. Bu ise birçok âlimin zihnini meşgul etmiş ve söz konusu ihtiyaca cevap

[1] Mefâil Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 36.

verebilme gayesiyle telif edildiği tarihten itibaren *Tayyibe* üzerine birçok çalışma yapılmış ve bu sahada ciddi bir telifat vücut bulmuştur.

Tayyibe üzerine kaleme alınan çalışmaları şerh-*haşiye*, tahrîrât,^[2] tercüme, ihtisar ve akademik çalışmalar olarak kategorize etmek mümkündür. Bunlardan telifatı adeta gelenek haline gelen şerh çalışmaları manzumenin anlaşılmasında başat rol üstlenmektedir. Anılan çalışmaların bazıları muhtasar bazıları ise mufassal özellikte olup söz konusu şerhlerin adedinin ciddi bir yekün tuttuğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan bu şerhler matbû, mahtût ve mefkûd olmak üzere üç grupta değerlendirilebilir. Nitekim bu şerhlerden bazıları neşredilmiş, bazıları yazma halde araştırmacıları beklemekte, bazıları ise kayıp olup varlıkları sadece bilgi düzeyindedir.

1. TAYYİBETÜ'N-NEŞR'İN GENEL ÖZELLİKLERİ VE KIRAAT LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ

Tayyibetü'n-Neşr gerek Arap coğrafyasında gerekse ülkemizde ders kitabı olarak okutulan, ezberletilen, ayrıca kıraat alanında araştırma yapmak isteyenlerin referans aldığı temel kaynaktır. Çalışmanın odak noktası *Tayyibe* şerhleri olduğu, ayrıca konuya dair yapılan bazı akademik çalışmalarda^[3] mufassal bilgi bulunabileceği için bu başlık altında *Tayyibe* hakkında detaylara girmeksizin bilgi verilecektir. Bu bağlamda *Tayyibe*'nin ismi, telif tarihi, telif sebebi, muhtevası, teknik yapısı, eserde kullanılan remiz ve istilahlr gibi manzumeyi tanıtıcı bilgiler muhtasar olarak ele alınacaktır. Diğer taraftan rumuzât açısından *Tayyibe*'nin ana kaynağı olması hasebiyle *Şâtibiyye* hakkında bilgi verilecek, son olarak *Tayyibe*'nin önemi ve kıraat tedrisatındaki yeri ana hatlarıyla ortaya konulacaktır.

[2] Lügatta, kölelikten azad etme, hatalardan arındırma, destekleme, doğrulama, düzene koyma gibi anlamlara gelen tahrîrât, kıraat terminolojisinde “tarik” diye isimlendirilen isnad halkalarının, kıraat ilminin temel kaynaklarına gidilmek suretiyle sıhhat ve tevsikinin incelenmesi, kıraatlerin telif, terki ve tahlî gibi birtakım hatalardan korunması adına makbul kıraat vecihlerinin ortaya konulma ameliyesidir. Diğer bir deyişle, kitâbi naklin zâhirindeki mutlak, mücmel veya muğlak ifadelerin hareketle oluşması muhtemel uygulama hatalarını engelleme, bu bağlamda rivayet veya tariklerden temel kaynaklara dayalı olarak tespitini ve nakil halkalarının tertibini sağlamak suretiyle bilgiyi netleştirme, böylelikle farklı tarikler arasında doğabilecek muhtemel nakil karışıklıklarının önüne geçme ve sahih naklin onaylamadığı okuyuşları ayıklama amacı taşıyan çalışmalardır. İhâb Fikri Ahmed, *Takrîbü'l-Tayyibe* (Kahire: Mektebetü'l-İlmiyye, 2006), 589; Muhammed Mütevellî, “el-Burhânu'l-*asdaq* ve's-sıratu'l-muhakkak li'men'ı'l-gunneti li'l-Ezrak”, *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtibi* 13 (2012), 2/611; Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat Ilminde Tahrîrât Meselesi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018), 85; Recep Koyuncu, *Kıraat Ilminde Tahrîrât Mustafa el-İzmiri ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 34-43; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdi ve Mürşidü'l-Talebe Adlı Eserinin Kıraat Ilmindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 115-117.

[3] Ali Osman Yüksel, *Ulûmu'l-Kur'an Kaynaklarından Cezeri ve Tayyibesî* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1993); Ali Osman Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 241-252; Ali Osman Yüksel, “İbnü'l-Cezeri'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri”, *MÜİFD*, (1995), 275-323; Yaşar Akaslan, “Bir İlm-i Kırâat Klasîği: Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 227-310.

Eserin tam adı *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* olup, manzume genelde *Tayyibetü'n-Neşr* veya kısaca *Tayyibe* olarak anılmaktadır. *Tayyibe* 1015 beyitten müteşekkil olduğu için “elfiyye” diye de isimlendirilmektedir.^[4] İbnü'l-Cezerî *Tayyibe*'yi 799/1397 senesinde Bursa'da telif etmiş^[5] ve *en-Neşr*'deki temel konuları/önemli bilgileri *Tayyibe*'de manzum hale getirmiştir. Nitekim o, *Tayyibe*'nin 58. beytinde bu hususu şu cümlesiyle ifade eder: “Ben bu urcûzeyi on kıraate dair kaleme aldığım *en-Neşr*'e şamil kıldım ve eserin adını *Tayyibetü'n-Neşr* koydum.”^[6] İbnü'l-Cezerî ilgili beyitte eserin isminden tevriye^[7] yaparak *en-Neşr*'in on kıraati yaydığım (*neşrü'l-'aşr*) ve bu ilmin *en-Neşr* ile canlı/diri olduğunu (*hayyün bi'n-neşr*) söyler.^[8] Dolayısıyla *Tayyibe*, sahih-mütevahir rivayetleri konu edinmekte, ayrıca kıraat ilmine dair nice malumat ve daha önce telif edilen kaynaklardaki eşsiz bilgileri içermekte, dolayısıyla *en-Neşr*'in muhtevasını yansıtmaktadır.

İbnü'l-Cezerî, *Tayyibe*'nin herhangi bir yerinde, manzumenin sebep-i telifine dair bir şey söylemese de genel faydaları göz önünde bulundurulduğunda eserin niçin yazıldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki *Tayyibe* gibi manzum eserler sayesinde mufassal konular muhtasar halde ve akıcı bir üslupla ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla *en-Neşr*'in muhtevasında olan nice malumat, *Tayyibe* metnine inci gibi dizilmek suretiyle kolayca ezberlenmekte, bu da ilim talebelerine büyük bir fayda ve kolaylık sağlamaktadır. Diğer taraftan bu tür manzum çalışmalar mensur eserlere oranla daha işlevsel, istinsah ve muhafazası ise daha kolaydır.

Tayyibetü'n-Neşr, aruz vezninin recez^[9] bahrinde telif edilmiş olup beyitleri tam ve maktû olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve ilk mısraların sonları tam kafi-

[4] İbnü'l-Cezerî *Tayyibe*'nin 1011. beytinde “هَذَا تَمَّ نِطَامُ الطَّيِّبَةِ * أَلْفِيَّةٌ سَعِيدَةٌ مُهَدَّبَةٌ” eserin tamamlandığını, beyit sayısının bin'e ulaştığını ve manzumenin didaktik bir özelliğe sahip olduğunu söylemek suretiyle bu hususa işaret etmiştir. Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Muhammed Temim Zü'bî (Cidde: Mektebetü Dâru'l-Hudâ, 1994), 102; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Hâdi: Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve'l-keşf'an 'ileli'l-kırâ'âti ve tevcihihâ* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1997), 1/83.

[5] İbnü'l-Cezerî “بِالرُّومِ مِنْ شِغْبَانَ وَسَطِّ سَنَةِ * تَسَعٌ وَتِسْعِينَ وَسَعِمَانِيَّةً” nazmı ile bu konuya dikkat çekmiştir. Beyitteki (جورلاب) ifadesiyle kastedilen yer ise Bursa şehridir. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 103.

[6] İlgili beyit şöyledir: “صَمَّنْتُهَا كِتَابَ نَشْرِ الْعَشْرِ * فَهِيَ بِه طَيِّبَةٌ فِي النَّشْرِ” İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34.

[7] Uzak ve yakın iki anlama gelen bir kelimenin uzak anlamını kastetmek demektir. İsmail Durmuş, “Tevriye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/47-48.

[8] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Dımaşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2023), 1/242; Abdulhamit Birışık, “en-Neşr”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/19.

[9] Recez, aruz sisteminde “müctelibe” denilen üçüncü dairedeki üç bahirden (hecez, recez, remel) ikincisi olup nazım ve müsikîyle ilgili bir kavramdır. Ebü Zekeriyâ el-Hafîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed Tebrîzî, *Kitâbü'l-kâfi fi'l-arûz ve'l-kavâfi*, thk. Hassânî Hasan Abdullah (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1994), 77; Tefkîk Rüştü Topuzoğlu, “Recez”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/509-510.

yelidir.^[10] Ayrıca *Tayyibe*, nazım türünde kaleme alınmış bir eser olduğu için zarûrât-ı şî'riyye^[11] gibi şiire has bazı edebî formlara sahiptir ki İbnü'l-Cezerî bu konudaki maharetini manzumede ustaca sergilemiştir. *Tayyibe*'deki şiir zarureti genelde harf veya harekenin hafzedilmesi, harekenin sükûna dönüştürülmesi, sakin bir harfin harekelenmesi, şeddenin tahfif edilmesi veya nazma bazı ilavelerin yapılması (işbâ) şeklinde olmuştur.^[12] Şiir zaruretinin verdiği bu ruhsat sayesinde manzumenin ritmik yapısı korunmuştur.

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de hangi kaynakları kullandıysa *Tayyibe*'de de o kaynakları kullanmış fakat *en-Neşr*'in kaynaklarının tamamının ismine *Tayyibe*'de her zaman ve doğrudan yer vermemiştir. Zaten böyle bir mufassal anlatım, şiirsel formda telif edilen eserlerin teknik yapısına uygun değildir. *Tayyibe*'nin kaynakları içerisinde *Şâtubiyye*'ye (*Hırzû'l-emânî* ve *vechü't-tehânî*) özel bir yer ayırmak gerekir. Çünkü *Tayyibe*'nin yöntem açısından alt yapısını oluşturan kaynak *Şâtubiyye*'dir ve İbnü'l-Cezerî *Şâtubiyye*'ye büyük önem atfetmektedir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*'de *Şâtubiyye*'ye olan hayranlığını ve eserin kıymetini övgü dolu cümlelerle ifade etmiş^[13] ayrıca iki eser arasındaki ilişkiyi *Tayyibe*'de “وَلَا أَقُولُ إِنَّهَا فَذُ فَصَلْتُ جَزْرَ الْأَمَانِي بَلْ بِهِ فَذُ كَمَلْتُ” nazmı ile ortaya koymuştur.^[14] Fakat her iki eserin temel dayanağının da *et-Teyisîr* olduğu unutulmamalıdır.

İbnü'l-Cezerî'nin remiz ve ıstılahların kullanımına dair *Tayyibe*'de takip ettiği yöntem de *Şâtübî*'nin *Hırzû'l-emânî*'de uyguladığı metodun benzeridir. *Şâtubiyye*'de tamamı harf yirmi bir ferdî remiz ile altısı harf, sekizi kelime olan on dört cem'î remiz; *Tayyibe*'de ise tamamı harf yirmi yedi ferdî remiz ile tamamı kelime on yedi cem'î remiz kullanılmıştır. Buna göre imam, râvi ve tariklere ayrı ayrı (ferdî) veya birlikte (cem'î) işaret eden remizlerle kıraat vecihleri ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Her iki eserde yer verilen ferdî remizler, ebced harflerinin sırasıyla dizilişinden ibarettir.^[15] İbnü'l-Cezerî, *Şâtübî*'nin yedi imam için sistematize ettiği remizleri olduğu şekliyle kullanmakla birlikte ebced alfabesinden geriye kalan ve *Şâtubiyye*'de belirli imam gruplarına delalet eden cem'î remizlerini “ث”,

[10] Ebü'l-Kâsım Muhammed Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kur'âti'l-'aşr*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/70; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 243.

[11] Arap şiirinde ritmin/ölçünün tutturulabilmesi için bazı gramer kurallarının uygulanmaması gibi birtakım tasarruflar sunan bu duruma zarûrât-ı şî'riyye denilmektedir. M. Faruk Toprak, “Zarûrât-ı Şî'riyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/138-140.

[12] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, (1, 33, 39, 67, 70, 75, 86, 87, 104, 116, 130. beyitler).

[13] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, thk. Gotthelf Bergstraesser (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1932), 2/22.

[14] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34.

[15] Kâsım b. Firruh b. Halef er-Ruaynî Şâtübî, *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, thk. Eymen Rüşdü Süveyd (Beyrut: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2019), 5-6 (45-55 beyitler).

İbnü'l-Cezerî manzumenin 50-53. beyitlerinde kıraat ıstılahlarının kullanımına dair takip ettiği yöntemi belirtmiştir.^[24] Çift yönlü zıt kavramlar olarak nitelendirilen bu ıstılahlardan her birinin kullanılmasıyla diğeri'nin mânası zihinlerde kolayca çağrışım yapmaktadır. Söz gelimi tahfifin zıddı teşdîd, teşdîdin zıddı tahfif veya te'nîsin zıddı tezkîr, tezkîrin zıddı ise te'nîstir ve her bir kavram -iki taraflı- diğeri'nin karşıtı olarak anlaşılmalıdır.^[25] Tek yönlü zıt ıstılahlarda ise yalnızca bir kavram diğeri'nin zıddı olup ıstılahlar arasında her zaman çift yönlü bir karşıtlık düşünülmemelidir. Bu doğrultuda ref'in zıddı nasbtır fakat nasbın zıddı ref değil cerdir.^[26]

Tayyibetü'n-Neşr kıraat tedrisatında başucu eser niteliği taşıyan önemli bir kaynaktır. *Tayyibe*'yi değerli kılan ana faktör onun *en-Neşr* temelli olması ve İbnü'l-Cezerî gibi bir âlimin kaleminden çıkmasıyla izah edilebilir. Zira İbnü'l-Cezerî'nin kıraat birikiminin yansıması olarak ifade edebileceğimiz *en-Neşr*, ele aldığı konuların sıhhat, kapsam ve derinliği açısından sahadaki telifat içerisinde eşi benzeri olmayan bir konumdur. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de on kıraat imamı, iki râvisi, her râvinin iki tariki, her bir tarikin ikişer alt tariki olmak üzere bine yakın muazzam bir rivayet aktarımında bulunmuştur.^[27] Aynı zamanda o, naklettiği vecihlerin tahkik ve tetkikini yapmak suretiyle sıhhati konusunda şüphe olan vecihleri devre dışı bırakarak eserin muhtevasına almamıştır.^[28]

Tayyibe'yi önemli kılan diğer bir unsur ise manzumenin tahrîrât ile ilişkisidir. Zira *Tayyibe*, çok fazla rivayet ve tarik ihtiva etmenin yanı sıra edebî yapısı gereği mutlak, mücmel ve muğlak ifadelerin yoğun olarak kullanıldığı bir manzumedir. Bu ise takyid, tavzih ve tahrîri gerektiren bir durumdur. Binaenaleyh tahrîrât çalışmaları *en-Neşr* ve *Tayyibe* üzerinde bizzat İbnü'l-Cezerî tarafından başlatılmıştır. Nitekim İbnü'l-Cezerî, sahih kıraatların tespiti için rivayet aktarımında bulunmanın yanı sıra ilmî dirayetini de ortaya koyarak söz konusu rivayetlerin tahrîrini yapmıştır. Bu yöntem hadis ilmindeki sened-metin tenkidine benzer bir usuldür. Anılan çalışmalar İbnü'l-Cezerî'den sonra başta İbnü'n-Nâzım ve Nüveyrî olmak üzere *Tayyibe* şerhlerinde devam etmiş, süreç içerisinde sistemleşerek ekolleşmelerin olduğu bir sürece evrilmiştir. Nitekim Yusufefendizâde'nin daha sonraları azîmet ekolünün temsilcisi olarak anılma serüveni onun Nüveyrî şerhindeki bazı vecihlere itirazlarıyla başlamıştır.^[29]

[24] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34. İlgili beyitler şunlardır:

وَ اَكْتَفَى بِصِدِّهَا عَنْ صِدِّ كَالْحَدَبِ وَالْجَرْمِ وَ هَمَزَ مَدًى
و مُطَلَّقَ التَّحْرِيكِ فَهُوَ فَتْحٌ وَ هُوَ لِلسَّكَنِ كَذَلِكَ الْفَتْحُ
لِلتَّكْسُرِ وَ النَّصْبِ لِحْفَظِ اخْوَةٌ كَالثَّوْنِ لِلنَّيِّ وَ لِحَضَمَةِ فَتْحَةٍ
كَالرَّفْعِ لِلنَّصْبِ اطْرُدًا وَ اَصْلًا رَفْعًا وَ تَنْكِيرًا وَ غَيْبًا حَقًّا

[25] Muhaysin, *el-Hâdi*, 1/77; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 62, 69.

[26] Muhaysin, *el-Hâdi*, 1/78; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 250.

[27] İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 1/241-242. "بِقَتْنَيْنِ فِي التَّنْبِيْنِ وَ لَا أَرْبَعِ فُهَيْنَ زُهَا لَفَّ طَرِيْقَ تَجْمَعُ".

[28] Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto, 2016), 88-91.

[29] Muhammed Saîd b. Abdîrahmân Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, thk. Hâ-

İbnü'l-Cezerî'nin, *Teysîr ve Şâtbiyye* gibi *Tayyibe* 'den önce kaleme alınan temel kaynaklardan nakilde bulunması ve manzumeyi ismi geçen eserlerdeki kıraat birikimini yansıtacak tarzda telif etmesi de *Tayyibe* 'yi önemli kılmaktadır. Muhammed Cârullah'ın dediği gibi *Tayyibe*, “تَذْكِرَةٌ لِلْمُنْتَدِي وَغَايَةٌ لِلْمُنْتَهِي” mübtedîler için bir pusula, müntehîler içinse ulaşılabilecek en son noktadır.^[30] *Tayyibe* hakkında âlimlerin övgü dolu ifadeleri, manzumenin benzer formda kaleme alınmış eserler arasında temâyüz etmesi ve telif edildiği tarihten günümüze değin *Tayyibe* merkezli nice çalışmanın yapılmış olması gibi etkenler de manzumenin bu sahadaki kıymetine işaret eden önemli göstergelerdir.

2. TAYYİBE MERKEZLİ ŞERH ÇALIŞMALARI

Tayyibetü'n-Neşr, telif edildiği tarihten itibaren başta şerhler olmak üzere birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu bölümde, sahada araştırma yapmak isteyenlere genel bir kanaat oluşturması gayesiyle birinci derecede önem atfettiğimiz *Tayyibe* şerhleri, muhteva ve yöntem açısından analiz edilerek ana hatlarıyla tanıtılacak, hakkında yeterince malumat sahibi olmadığımız şerhlerin ise yalnızca künye bilgilerine yer verilecektir.

2.1. İbnü'n-Nâzım Şerhi

Şerhin ismi *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr* olup bu çalışma İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed (öl. 835/1432) tarafından kaleme alınmıştır.^[31] Ebû Bekir Ahmed, babası İbnü'l-Cezerî'ye nisbetle İbnü'n-Nâzım olarak şöhret bulmuş ve genelde bu nisbesiyle anılmıştır.^[32] *İbnü'n-Nâzım Şerhi*, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan ilk şerh olması ve İbnü'l-Cezerî gibi bir âlimin beğenisine/onayına mazhar olması açısından kıymetlidir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, “Ben Mekke'deyken o Mısır'da benim yokluğumda, daha evvel aynı esere yaptığım hâşiyenin bir nü-

---

lid Hasan Ebû'l-Cûd - İhâb Fikrî Ahmed (Kahire: Mektebetü'l-İslâmîyye, 2009), 53; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 102; Osman Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 220-223.

[30] Mahfûz b. Abdillâh b. Abdilmennân Termesî, *Gunyetü'l-talebe bi şerhi'l-Tayyibe*, thk. Abdullah b. Muhammed Cârullah (Medine-i Münevvere: Darü't-Tedmürîyye, 2019), 60.

[31] Hayatı hakkında bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/129-131; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni'l-tâsi'* (Beirut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 2/193; Ahmed Efendi Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye* (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-'Arabîyye, 1975), 27-28; Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Eminillâh es-Sihâlevî Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1324), 141; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dumaşkı Ziriklî, *el-A'lâm kâmusü terâcim li-eşheri'l-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beirut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, 2002), 1/227; Gânim Kaddürî Hamed, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerîyye* (Cidde: Ma'hedü'l-İmam eş-Şâtibî, 2008), 57.

[32] Abdülfettâh es-Seyyid Acemî Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmi'l-bârî* (Medine: Mektebetü Tayyibe, 1982), 641.

shası bile elinde olmamasına rağmen *Tayyibetü'n-Neşr*'i çok güzel şerhetti. Bu şerhten önce bana ait manzumeleri de çok güzel şerhetmişti..." sözleriyle bu durumu ortaya koymuştur.^[33]

İbnü'l-Cezerî'nin ifadelerinden yola çıkılarak, Ebû Bekir Ahmed'in bu şerhi 827-828 tarihlerinde kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Zira İbnü'l-Cezerî, 827 senesinde hac için yola çıkacağı zaman oğluna mektup yazmış ve yirmi yıl sonra baba-oğul Mısır'da buluşup on veya on altı gün birlikte vakit geçirmişlerdir. Ardından babası hacca gitmiş, o ise şevvalden şevvale bir yıl Mısır'da kalmış ve bu süre zarfında *Tayyibe* şerhini yazmıştır.^[34]

İbnü'n-Nâzım Şerhi, *Tayyibe* metninin izahı noktasında âyet, hadis, Arap dili/şiiri, sahâbe, tâbiîn ve selefın sözleri gibi güvenilir asıllara yer verilmesi açısından değerlendirildiğinde huccetü'l-kıraat^[35] türü kaleme alınan bir eser görünümüne sahiptir.^[36] İbnü'n-Nâzım'ın gereksiz detaylara yer vermeksizin metne bağlı kalarak sistematik bir biçimde *Tayyibe*'yi şerhettiği görülmektedir. Şerh bu açıdan diğer bazı çalışmalara, özellikle de *Nüveyrî Şerhi*'ne göre daha muhtasar, pratik ve işlevseldir. İçerik itibariyle zengin, dili ise yalın, bir o kadar açıklayıcı ve doyurucudur.

İbnü'n-Nâzım Şerhi'nin gerek ülkemizde gerekse diğer İslâm beldelerinde kıraat eğitim-öğretim sürecinde *Tayyibe*'yi anlama noktasında müracaat edilen yardımcı kaynaklar arasında ilk sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır. *İbnü'n-Nâzım Şerhi*, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan ilk şerh olması, sonraki dönem şerhlerinde sarâhaten veya zimnen bu şerhe atıf yapılması, diğer bir ifadeyle onlara kaynaklık etmesi açısından temayüz etmiştir.^[37] Ayrıca bu şerh, İbnü'l-Cezerî'nin beğenisine/onayına mazhar olması, muhteva açısından yoğun olmakla birlikte konuların basitleştirilerek izah edilmeye çalışılması, dilinin sade ve anlaşılır olması şeklinde özetlenebilecek yönleriyle de ön plana çıkmıştır.

Tüm bunlar şerhi özgün kılmakla birlikte, pratik anlamda şerhin daha çok tercih edilmesinde etkili olmuş, dolayısıyla diğer şerhler arasından temayüz etmesine/ön plana çıkmasına yol açmış gibi gözükmektedir. Dile getirilen sebeplerden kay-

[33] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 28.

[34] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/30; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 28.

[35] Sözlükte "kastetmek, yönelmek, ziyaret etmek, üstün gelmek" gibi anlamlara gelen huccet ıstılahta, mesleki yönden ehliyetli olan bir kârinin, bulunduğu ekol ya da bölgeye göre seleften kendisine gelen muhtelif okuyuşlar arasından bir kıraatı haklı gerekçelerle tercih etmesi ve bunu birtakım delillerle kanıtlamasıdır. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usûlü* (Konya: Haciveyis-zade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021), 179.

[36] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 22, 31-32, 35, 186.

[37] Musa Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr* (Kazan, 1911), 6; İhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü'l-Tayyibe*, 9-10; Termesî, *Günyetü'l-talebe*, 131, 3623; Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, 40, 54, 363, 289; Muhaysin, *el-Hâdi*, 3/450; Muhammed ed-Desûkî Emin Kehile, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-karâ'ati'l-'aşr* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2019), 10.

naklanıyor olsa gerek söz konusu şerh, telif edildiği tarihten günümüze kadar kıraat tedrisatında kullanılagelmiş, halen de bu vasfını korumaktadır. *İbnü'n-Nâzım Şerhi* süreç içerisinde farklı kişiler tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.^[38] Aynı zamanda bu şerh, tarafımızca doktora düzeyinde (Bursa, 2024) çalışılmıştır.

2.2. Nüveyrî Şerhi

Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali en-Nüveyrî (öl. 857/1453)^[39] tarafından telif edilen ve *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ismiyle anılan bu şerhin, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan şerhler arasında en hacimli olduğu görülmektedir. Nüveyrî, eserin mukaddimesinde 828/1424 senesinde Mekke'de İbnü'l-Cezerî ile tanıştığını, kendisinden *en-Neşr*, *Takrîbün'n-Neşr* ve *Tayyibe* tariki ile bir cüz kıraat okuyup icazet aldığını, akabinde Gazze'ye geçip burada *Tayyibe* tariki üzerine kıraat okutulduğunu aktardıktan sonra kendisine gelen ısrarlı talepler üzerine mezkur şerhi kaleme almaya karar verdiğini söylemiştir.^[40]

Nüveyrî, *Tayyibe*'nin zor bir eser olduğunu, dolayısıyla bu çalışmayı yapacak düzeyde bir ilmi derinliğe sahip olmadığını ve vaktinin elvermediğini gerekçe göstererek ilk başta böyle bir şerh yazmak istememiştir. Ancak daha sonra fikri değişmiş olmalı ki şerhi telif etmiştir. Nüveyrî'nin, şerhin mukaddimesinde “Kim bir ilim öğrenir de onu insanlardan gizleyip öğretmezse, Allah kıyamet gününde onun ağzına gem vurur.”^[41] hadisine yer vermesi onun bu işi manevi bir sorumluluk olarak gördüğüne işaret etmektedir.^[42]

Nüveyrî, *Tayyibe*'yi şerhedeceği zaman daha önce benzer bir çalışmanın yapılmamış olmasını gerekçe göstererek bu şerhin zorluğuna dikkat çekmiştir.^[43] Fakat tespit edebildiğimiz kadarıyla *İbnü'n-Nâzım Şerhi* (827-828) *Nüveyrî Şerhi*'nden (830-832) önce telif edilmiştir. Diğer taraftan Nüveyrî, İbnü'n-Nâzım gibi İbnü'l-Cezerî'nin öğrencisidir. Hal böyle olmakla birlikte Nüveyrî'nin *İbnü'n-Nâzım Şerhi*'nin varlığından haberdar olmaması dikkat çekicidir.

[38] Eser ilk olarak 1950'de Kahire'de Ali b. Muhammed ed-Dabbâ tarafından tahkik edilerek Matba'atü Mustafa Elbânî el-Halebî'de neşredilmiştir. Sonrasında Enes Mehera eseri ta'lik ve zabtıyla yeniden neşretmiş ve eser 1418/1997 senesinde Beyrut'ta Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye'de yayımlanmıştır. Cemâleddîn Muhammed Şeref tahkikiyle 2005'de Tanta'da tekrar neşredilmiştir. Şerh son olarak 2014 yılında (Medine-i Münevvere, el-Câmi 'atü'l-İslâmiyye) Âdil b. İbrâhîm b. Muhammed Rifâî tarafından tahik edilmiştir.

[39] Hayatı hakkında bilgi için bk. Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/17-18; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: Terâcimü muşannifi'l-kütübü'l-'Arabî* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1993), 3/662, 683; İsmail Paşa Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut-Lübnan: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, 1945), 2/541.

[40] Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 28-29; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 251.

[41] Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud* (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Hadis, 1968), “İlim”, 9.

[42] Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 30-31.

[43] Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 30.

Nüveyrî Şerhi'nde diğer *Tayyibe* şerhlerinden farklı olarak manzumenin tüm beyitleri i'rab açısından etraflı bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Teknik açıdan yoğun bir içeriğin hâkim olduğu şerhte zaman zaman konunun bağlamından koptuğu söylenebilir. Şerhte “sâd” (ص) harfi ana metne, “şîn” (ش) harfi ise şerhe işaret etmektedir. Çeşitli kütüphanelerde birçok yazması bulunan şerh,^[44] Abdülfettâh es-Seyyid Süleyman (Kahire, 1986), Mecdî Muhammed Surur Sa'd Baslûm (Beyrut, 2003) ve Cemâleddîn Muhammed Şeref (Tanta, 2004) tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Söz konusu şerh halihazırda çalışılmaktadır.^[45]

2.3. Şa'rânî Şerhi

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-karâ'âti'l-'aşr ismiyle anılan bu şerh, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali eş-Şa'rânî (öl. 973/1565)^[46] tarafından kaleme alınmıştır.^[47] Eserin muhtelif yerleri incelendiğinde bunun *Nüveyrî Şerhi*'ne çok benzediği fakat *Nüveyrî Şerhi*'ne oranla çok daha muhtasar olduğu görülmektedir. Eser, haşiye ve ta'likât açısından yoğun bir muhtevaya sahiptir.

Eserin vakıf kaydında “Merhum Nürizâde Efendi'nin Çorakzâde Kütüphanesi'ne tayin ve şart, vakf eylediği kitaplardandır.” ifadesi yer almaktadır. Temellük kaydında ise Şeyhülkurrâ Ahmed b. el-Kâdî İbrâhim ismine yer verilmiştir.^[48] Eser nesih hattıyla kaleme alınmış olup müstensihi belli değildir. *Tayyibe* metni kırmızı, şerh kısmı ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Eserin telif tarihi, katalogda 1075/1663 olarak belirtilmiştir. Fakat bu tarihin telif değil, istinsah tarihi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim eserin ferağ kaydında müstensih, “Bu mübarek eser 27 Ramazan 1075 senesinde Mekke'de tamamlandı.” ifadesiyle bu hususu açıkça belirtmiştir.^[49] Ayrıca müellifin vefat tarihi dikkate alındığında 1075 senesinin telif tarihi olması zaten mümkün değildir. İlk dönem müellefatından olması hasebiyle söz konusu şerhin önemli olduğu düşünülmektedir. Henüz yazma olduğu anlaşılan eserin bir nüshası elimizde mevcuttur.^[50]

[44] Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 4548; Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 2040; Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 21 Hk 1615; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 674; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Malatya Darende İlçe Halk Kütüphanesi, 44 Dar 401/1; Trabzon İl Halk Kütüphanesi, 61 Hk 305.

[45] Nüveyrî şerhi, “*Kiraat İlmünde Şerh Geleneği: Nüveyrî ve Tayyibe Şerhi*” ismiyle Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora düzeyinde çalışılmaktadır.

[46] Şa'rânî 898/1493 senesinde Kahire'de dünyaya gelmiştir. Çok yönlü bir âlim olan Şa'rânî, sûfi gelenekten gelmektedir ve farklı sahalarda birçok eser kaleme almıştır. Hayri Kaplan, “Şa'rânî”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/347-350.

[47] Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali Şa'rânî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-karâ'âti'l-'aşr*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 34 Hk 1473, vr. 1b.

[48] Şa'rânî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 34 Hk 1473, vr. 1a.

[49] Şa'rânî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 34 Hk 1473, vr. 125b.

[50] Eser tarafımızca çalışılmaktadır.

2.4. Semennûdî Şerhi

Şerh, *Setaâtü lemeât envâru ziyâi'l-fecri fî şerhi kitâb-i Tayyibeti'n-Neşr* ismiyle Muhammed b. Hasan el-Müneyyir es-Semennûdî^[51] (öl. 1199/1785) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif eserin mukaddimesinde şerhi kaleme alma nedenini ve telif sürecini anlatır. Bu bağlamda o, bazı kimselerin kendisinden *Tayyibe* üzerine bir şerh yazmasını talep ettiklerini, ilk başlarda buna güç yetiremeyeceğini düşündüğünü fakat Allah'a tevekkül etmesiyle kalbine gelen bir inşirah/ ferahlık sonucunda bu işe koyulduğunu söyler.^[52]

Semennûdî, öncelikle kapalı lafız veya cümlelerin anlaşılabilmesi için kelime terkibi yapar ve gramatik farklılıkların mânaya etkisini izah etmeye çalışır. Zaman zaman Arap dili ve şiiri ile istişhadda bulunmak suretiyle manzum metne açıklık getirir. Elimizdeki nüsha dikkate alındığında ana metnin kırmızı, şerhin olduğu bölümlerin ise siyah mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Farklı kütüphanelerde birçok yazması bulunan şerh,^[53] Nûre bnt. Ali Sa'd el-Hilâl tarafından doktora düzeyinde (Mekke, 2013) çalışılmıştır.

2.5. Abdullâh Termesî Şerhi

Tam adı *Gunyetü't-talebe bi şerhi't-Tayyibe* olan şerh, Endonezyalı fıkıh ve hadis âlimi Mahfûz b. Abdillâh b. Abdilmennân et-Termesî el-Mekkî (öl. 1338/1920)^[54] tarafından telif edilmiştir.^[55] Termesî'nin *Gunyetü't-talebe*'yi beş ay on gün gibi kısa bir sürede bitirdiği anlaşılmaktadır.^[56] Şârihin, ana metne bağlı kalarak konuları belli bir sistematik içinde ele aldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışma doyurucu bilgiler içeren hacimli bir şerhtir. Eser, usul, ferşü'l-hurûf ve tekbir bahsi

[51] Hayatı hakkında bilgi için bk. Babanzâde İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müelîfîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Müessesetü't-Târihi'l-'Arabîyye, 1951), 2/344-345; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/323; Mehmed Şirin Ayış, *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin hayatı eserleri ve tarikat âdâbı ile ilgili görüşleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 9-64.

[52] Muhammed b. Hasan el-Munayyir eş-Şâfi el-Halvetî Semennûdî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr* (Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü, 30, 1b); Ayış, *Semennûdî'nin Hayatı*, 43-44.

[53] Eserin bazı yazma nüshaları şunlardır: 1) Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, 30 numarada kayıtlıdır. 2+161 varaktan oluşmaktadır. Bu nüsha 1187/1773 tarihinde istinsah edilmiştir. 2) Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 0070 numarada kayıtlıdır. 248 varaktan oluşmaktadır. Eser 1230/1815 tarihinde Hüseyin b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir. Nüsha, Kitâbü'l-Müneyyir el-Mukaddime fî Rivâyeti Hafs ismiyle kütüphane kayıtlarına geçmiştir. Bunun bir hata olduğu düşünülmektedir.

[54] Hayatı hakkında bilgi için bk. Yûsuf İlyân Serkis, *Mu'cemü'l-matbu'âtü'l-'Arabîyye ve'l-mu'arabe* (Mısır: Matbaatü Serkis, 1928), 1/634; Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir Kettâni, *Fih-risü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşihât ve'l-müselelat*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982), 1/503-504; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 97-124; İsmail Hakkı Göksoy, "Mahfûz b. Abdullah et-Termesî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/335-336.

[55] Halicî, *Şerhu Mukarribü'l-tahrîr li'n-Neşr ve'l-Tahbîr*, 44; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 804.

[56] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 138.

şeklinde üç ana bölüme ayrılmış ve bölümler çeşitli alt başlıklarla belli bir tasnife tâbi tutulmuştur.^[57]

Termesî Şerhi'nde dikkat çeken en önemli özellik, şârihin daha önce kaleme alınan şerhlerin müelliflerinin görüşlerine eserde sıklıkla yer vermiş olmasıdır. Termesî, iskân, isbât, terkîk, tefhîm, idgam, tağlîz gibi istilahları şerhinde etraflıca izah etmiş ve kıraat imamlarının hayatına dair önemli bilgilere yer vermiştir. Aynı zamanda o, kelimelerin zabtına ve imlâsına dikkat çekmiş, ilgili kelimelerin dilsel açıdan tahlilini yapmıştır. Termesî, manzumeyi şerh ederken sıklıkla hadislerden delil getirmiş, bunların tahririni yapmış, bazı kıraatlerin ihticacına ve darbı mesellere yer vermiştir.^[58] *Gunyetü 't-talebe*, Abdullah b. Muhammed Cârullah tarafından tahkik edilmiş ve iki cilt halinde Dârü't-Tedmüriyye'de (Medine-i Münevvere, 2019) neşredilmiştir.

2.6. Mûsâ Cârullah Şerhi

Musa Carullah Bigiyef'in (öl. 1949)^[59] *Tayyibe en-Neşr fi 'l-'aşr* adıyla kaleme aldığı bu şerhin medreselerde okutulmak üzere telif edildiği nakledilmiştir. Şerhte, Cârullah'ın konuya dair temel istilahları izah ettiği ve manzumeyi şerh ederken âyet, hadis, Arap dili, sarf-nahiv gibi unsurlardan yararlandığı görülmektedir.^[60] Cârullah herhangi bir kıraat vechini izahta genelde nakilci bir tutum sergilemiş, ancak yeri geldiği zaman akli birtakım deliller sunmak suretiyle ilmî dirayetini de ortaya koymaya çalışmıştır. Şârih bazen kıraat ihtilaflarının anlama etkisine dikkat çekmiş, bazen de kıraatleri sahâbe ve tâbiîn gibi kimselere dayandırarak izah etmiştir.^[61]

Cârullah'ın sahanın klasiklerinden iktibasta bulunduğu, özellikle de *İbnü'n-Nâzım* ve *Nüveyrî Şerhleri*'nden büyük ölçüde istifade ettiği anlaşılmaktadır.^[62] Fakat Cârullah'ın, şerhin herhangi bir yerinde İbnü'n-Nâzım'ın ismine değinmemesi dikkat çekicidir.^[63] Cârullah'ın zaman zaman *Tayyibe* metninden uzaklaşarak konunun dışına çıktığı ve sistematik bir usul takip etmediği görülmektedir.^[64] Muhtasar bir görünüme sahip olan şerh, Yaşar Akaslan tarafından doktora düzeyinde (Samsun, 2017) çalışılmıştır.

^[57] Termesî, *Gunyetü 't-talebe*, 137-197.

^[58] Termesî, *Gunyetü 't-talebe*, 137-197.

^[59] Hayatı hakkında bilgi için bk. Mehmet Görmez, *Musa Carullah Bigiyef* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 17-50; Osman Keskiöğlü, "Musa Cârullah Hayatı Görüşleri ve Eserleri", *Ankara İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 12 (1964), 63-65; Yaşar Akaslan, *Tayyibetü 'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 34-80.

^[60] Carullah, *Tayyibetü 'n-Neşr fi 'l-'aşr*, 19, 164, 185, 215, 253.

^[61] Carullah, *Tayyibetü 'n-Neşr fi 'l-'aşr*, 121, 133, 207, 223.

^[62] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibetü 'n-Neşr*, 15; Carullah, *Tayyibetü 'n-Neşr fi 'l-'aşr*, 6.

^[63] Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 126, 169.

^[64] Carullah, *Tayyibetü 'n-Neşr fi 'l-'aşr*, 162.

2.7. Âşikkutlu Şerhleri

Hâşiyeli Tayyibe, *Tayyibe Şerhi* ve *Hâşiyesi*, *Tayyibe'nin Elfâz Mânası* adlı çalışmalar da Mehmet Rüştü Âşikkutlu (öl. 1980)^[65] tarafından kaleme alınan *Tayyibe* şerhleridir.

Hâşiyeli Tayyibe: Âşikkutlu'nun bu eseri 1934 senesinde kaleme aldığı ve 4 ay gibi kısa bir sürede (1 Nisan - 5 Ağustos) bitirdiği nakledilmektedir. Âşikkutlu'nun bu şerhi, daha önce (1933 senesi olarak tahmin edilmektedir) Abdullah Hasip isimli bir kişinin hattıyla istinsah edilen bir nüsha üzerine yazmak suretiyle kaleme aldığı ve eserin 330 varaktan ibaret olduğu belirtilmektedir.^[66]

Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe: Âşikkutlu bu şerhi, yukarıdaki eserini esas alarak 1974-1975 yıllarında Ankara'da kıraat eğitimi verdiği esnada kaleme almıştır. Âşikkutlu, eserin mukaddimesinde öncelikle kendi biyografisine, akabinde detaylıca İbnü'l-Cezeri'nin hayatına, imam/râvi ve tariklerin memleketlerine, *Tayyibe*'de kullanılan remizlere ve Mısır Tariki med miktarlarına yer vermiştir. Âşikkutlu, muğlak olan birçok kelime ve kavramı eserin usul kısmında toplandığını beyan etmiş, bundan dolayı şerhin usul kısmının detaylıca bilinmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır.^[67]

Âşikkutlu'nun, sahanın klasiklerinden ve diğer *Tayyibe* şerhlerinden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Eserde özellikle vücuhatı zor bazı âyetlerin suretleri çıkarılmış ve görsellerine yer verilmiştir.^[68] Âşikkutlu İstanbul'da kıraat okuturken (1976-1979) sesinin kasetlere kaydedildiği fakat bu kayıtların nerede olduğunun bilinmediği nakledilmektedir. Üç cilt halinde ve üstadın kendi el yazısıyla kaleme aldığı eser, diğer *Âşikkutlu Şerhleri* içerisinde en kapsamlı çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.^[69]

Tayyibe'nin Elfâz Mânası: Bu çalışma, *Tayyibe* metninin kırık mânalı tercümesi görünümünde olmakla birlikte yer yer ana metnin izahına dair yorumları da içerdiği için muhtasar bir *Tayyibe* şerhi olarak da nitelendirilebilir. Eserde *Tayyibe* metni parantez içinde gösterilmiş, devamında ise tercümesine veya şerhine yer verilmiştir.^[70] Âşikkutlu'nun bu çalışmayı 1976-1977 yılları arasında İstanbul Haseki Eği-

[65] Hayatı hakkında bilgi için bk. İsmail Lütfi Çakan, "Aşere, Takrib ve Tayyibe Üstadı M. Rüştü Âşikkutlu ile Bir Mülakat", *Hakses Mecmuası* 126 (1975), 16-18; Emin Âşikkutlu, "Âşikkutlu, Mehmet Rüştü", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/6; Emin Âşikkutlu, *Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı: Mehmet Rüştü Âşikkutlu (Hayatı, Şahsi ve İlmî Kişiliği)* (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006), 127-145.

[66] Âşikkutlu, *Mehmet Rüştü Âşikkutlu (Hayatı, Şahsi ve İlmî Kişiliği)*, 143.

[67] Âşikkutlu, Şerh ve *Hâşiyeli Tayyibe*, Mukaddime.

[68] Âşikkutlu, Şerh ve *Hâşiyeli Tayyibe*, 297, 402, 458.

[69] Âşikkutlu, *Mehmet Rüştü Âşikkutlu (Hayatı, Şahsi ve İlmî Kişiliği)*, 143.

[70] Mehmed Rüştü Âşikkutlu, *Tayyibe'nin Elfâz Mânası* (İstanbul, 1976), Mukaddime.

tim Merkezi'nde kıraat okuturken kaleme aldığı, fakat tamamlamaya ömrünün kıfayet etmediği, bu bağlamda sadece eserin usul kısmı ile ferşü'l-hurûf bölümünden A'râf sûresinin 137. âyetinin sonuna kadar gelebildiği nakledilmektedir^[71]

Âşikkutlu'nun bizzat el yazısı ile kaleme alınan bu kıymetli eserler halen araştırmacılar tarafından çalışılmayı beklemektedir. Şerhlerin asıllarının Âşikkutlu'nun varislerinin özel koleksiyonunda bulunduğu ifade edilmektedir^[72]

2.8. Sâlim Muhaysin Şerhleri

el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcîhihâ min tariki Tayyibeti'n-Neşr: Şerh, Ezher Üniversitesi Kıraat İlmî Enstitüsü öğretim üyesi Muhammed Sâlim Muhaysin (öl. 2001) tarafından 1969 senesinde kaleme alınmıştır. Sâlim Muhaysin bu şerhi, öğrencilere bir kolaylık olacağı düşüncesiyle kaleme aldığını söyler.^[73] Eser *Tayyibe* metnine bağlı kalınarak metodik bir tarzda ve güzel bir üslupla kaleme alınmıştır. Eserin sonundaki kayıttan, bu şerhin 2 Rebülevvel 1390/1970 senesinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Eser ve müellif hakkında farklı kimseler tarafından takriz (övcü takdim yazısı) yazılmıştır.^[74] Eser, iki cilt bir arada olmak üzere 1997 senesinde Kahire'de neşredilmiştir.

el-Hâdi: Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve'l-keşf 'an ileli'l-kırâ'âti ve tevcîhihâ: Bu şerh, *el-Mühezzeb*'in mufassal hali olup aynı müellif tarafından kaleme alınmıştır. Sâlim Muhaysin, eserin mukaddimesinde yedi kıraate dair bazı rivayetlerden, Kur'an kıraatinin son arzada Hz. Peygamber'e takrir edildiğinden, sahih kıraatlerin sahâbeden itibaren tevâtüren ve müşafehe yoluyla bize kadar ulaştığından söz eder^[75]

Sâlim Muhaysin, *Tayyibe* metnini şerh ederken "قَالَ ابْنُ الْجَزْرِيِّ" diyerek izaha başlar, sonrasında ana metnin şerhine geçer. Bunu yaparken konu bütünlüğüne riayet ederek sistematik bir yaklaşım sergiler. Kıraat ihtilafı olan kelimelerin süre ve âyet numaralarını parantezle belirtir, aynı zamanda imam, râvi veya tariklere işaret ederken kurrânın isimlerini açıkça zikreder. Zaman zaman da kıraatlerin tevcihine yer verir.^[76]

Salim Muhaysin, birçok kıraat eserinde takip edilen yöntemden farklı olarak diğerlerinin usul kısmında yer verdiği Fâtiha sûresine, konu bütünlüğünün sağlan-

[71] Âşikkutlu, *Mehmet Rüştü Âşikkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği)*, 144.

[72] Âşikkutlu, "Âşikkutlu, Mehmet Rüştü", 4/6.

[73] Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcîhihâ min tariki Tayyibeti'n-Neşr* (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1997), 3.

[74] Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 475-479.

[75] Muhaysin, *el-Hâdi*, 7-8.

[76] Muhaysin, *el-Hâdi*, 9-12.

ması gerekçesine matuf olarak ferşü'l-hurûf bölümünde yer vermiştir. Bu bağlamda o, Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987), Nîsâbü'rî (öl. 381/992), İbn Zencele (öl. IV-V h.) ve Ebû Tâhir (öl. 455/1063) gibi âlimlerin de böyle bir yöntem takip ettiklerini söyleyerek söz konusu âlim ve telifata atıfta bulunur^[77] Gayet anlaşılır ve sade bir üslupla kaleme alınan şerh, aynı zamanda yoğun bir içeriğe sahiptir. Sonraki dönemlerde *Tayyibe* üzerine kaleme alınan çalışmalarda çokça istifade edildiği anlaşılan bu şerh, 1997 senesinde Beyrut'ta üç cilt halinde neşredilmiştir.

2.9. Kamhâvî Şerhi

Şerh, *Kevkebü'd-dürri fî şerhi Tayyibeti İbni'l-Cezerî* veya *Muhtasar Şerhu Tayyibe li'n-Nüveyrî* ismiyle anılmaktadır. Eser isminden de anlaşılacağı gibi bir bakıma *Nüveyrî Şerhi*'nin muhtasarı olup Muhammed Sâdık Kamhâvî tarafından kaleme alınmıştır.

Kamhâvî, eserin mukaddimesinde kısaca şerhin yöntemini izah etmiştir. Ayrıca o, mukaddimede İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermiş, akabinde manzumenin şerhine geçmiştir.^[78] Şerhin muhakkiki Muhammed Cârullah, mukaddimede İbnü'l-Cezerî'nin hayatına dair bazı hata ve yanılmalara yer verdiğini ifade etmiştir.^[79]

Kamhâvî, *Nüveyrî Şerhi*'ndeki muğlak ve izahı zor yerleri şerhine koymaktan kaçındığını söylemiştir.^[80] Eserde *Tayyibe* metni “nûn” (ن), şerhi ise “şîn” (ش) harfiyle gösterilmiştir. Her yönüyle faydalı bilgiler içeren ve gayet yalın bir dille kaleme alınan bu şerh, iki cilt halinde neşredilmiştir.

2.10. İhâb Fikrî Ahmed Şerhi

Takrîbü't-Tayyibe ismiyle anılan ve İhâb Fikrî Ahmed tarafından kaleme alınan bu şerh, muhtasar bir *Tayyibe* şerhidir. Eserde büyük oranda *İbnü'n-Nâzım Şerhi*'nden blok alıntılar yapılmış, hatta alıntı yapılan cümlelerde herhangi bir değişiklik dahi söz konusu olmamıştır. Bu yönüyle şerh, -konuların şematik olarak ele alınması, tahrîrâta dair önemli bilgilere değinilmesi ve bâb başlıklarının girişinde verilen bilgilerin terki veya muhtasar halde ifade edilmesi gibi birtakım farklılıklar dışında- *İbnü'n-Nâzım Şerhi*'nin kopyası bir görünüm arz etmektedir. Nitekim Muhammed Cârullah bu şerhe “*Takrîbü't-Tayyibe*” değil “*Takrîbü Şerhi*”

[77] Muhaysin, *el-Hâdi*, 1/10.

[78] Muhammed Sâdık Kamhâvî, *Kevkebü'd-dürri fî şerhi Tayyibeti İbni'l-Cezerî: Muhtasar Şerhu Tayyibe li'n-Nüveyrî* (Medine-i Münevvere, ts.), 1/5-10.

[79] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 80.

[80] Kamhâvî, *Kevkebü'd-dürri*, 1/3-4.

İbni'n-Nâzım” denilmesinin daha uygun olacağını söylemiştir.^[81] İhâb Fikrî de zaten İbnü'n-Nâzım'ın bu ilmi bizzat babasından öğrendiğini ve şerhi yazdıktan sonra babasına arz etmesi neticesinde İbnü'l-Cezerî'nin de bunu beğenmiş olmasını gerekçe göstererek *İbnü'n-Nâzım Şerhi*’ni niçin dayanak kabul ettiğini açıkça belirtir.^[82]

İhâb Fikrî, çoğu zaman *Tayyibe* metnine müdahale etmediğini fakat kafiye uyumu veya kıraat ihtilaflarına dikkat çekmek amacıyla yer yer ana metinde değişiklik yaptığını söyler. Bu değişiklikler bazen kelimenin takdim veya tehiri şeklinde kendini gösterirken çoğu zaman sadece dabt yönünden farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela *Tayyibe*’nin “وَصَلُّ الْهَمَزُ خُلْفَ لَفْظِ مَنْ إِيَّاسَ” beytindeki “نَفْ لَفْظِ مَنْ” ter kibini İhâb Fikrî “لَفْظِ خُلْفِ مَنْ” şeklinde değiştirmiştir. Çünkü *Tayyibe* metninden “إِيَّاسَ” kelimesinin hemzesini Hişâm’ın hulfü,^[83] İbn Zekvân’ın ise hulsüz olarak vasl ile okuduğu anlaşılmaktadır. Halbuki İbn Zekvân’ın söz konusu kelimenin hemzesini hulfü olarak vaslettiği *Şâtibiyye* ve başka eserlerde zikredilmiştir.^[84]

Yukarıdaki örnekte İbnü'l-Cezerî tarafından ilk bakışta hulsüz olduğu anlaşılan bir kıraat vechi, rivayetler açısından başka kaynaklara dayandırılmak suretiyle tespit edilmiştir. İhâb Fikrî benzer şekilde vezin uyumu için “هُوَ اعْتِمَادِي” ter kibindeki hâ harfinin iskân değil zamme;^[85] “بِنَاتِي أَنْصَارِي مَعًا لِلْمَدَنِي” cümlesindeki “نَاتِي” kelimesinin isbat değil hazif;^[86] “نَحَاجُونِي مَدًا مَنْ لِي اخْتَلَفْتُ نُونٌ” cümlesindeki “نَحَاجُونِي” kelimesindeki cîm harfinin şeddeli değil tahfif^[87] ile okunmasının daha doğru olduğunu söylemiştir.^[88] Bu ve benzer örnekler dikkate alındığında İhâb Fikrî’nin zaman zaman *Tayyibe* tahrîrâtına girdiği söylenebilir. Nitekim o “*Tayyibe* için tahrîrâtın yemek için gerekli olan tuz mesabesinde olduğunu; şayet yemekte hiç tuz bulunmazsa o yemeğin kişinin boğazında kalacağını, fazla olduğu takdirde ise yemeği ifsat edeceğini” söylemek suretiyle analogik bir çıkarımda bulunmuş ve bu meseleye dikkat çekmiştir. İhâb Fikrî, şerhin son bölümünde tahrîrâta dair önemli bilgilere yer vermiş ve bu konunun etraflıca ele alınması gerektiğine dikkat çekmiştir.^[89]

[81] Termesi, *Gunyetü'l-talebe*, 80.

[82] İhâb Fikrî Ahmed, *Takribü'l-Tayyibe*, 9-10.

[83] Kıraat istilahında *Hulf*, imam veya râvinin kendi kıraat ya da rivayetinin dışında diğer kurrâya muvafakat ettiği ikinci vechi ifade etmek için kullanılır. Diğer bir deyişle kurrânın herhangi bir kıraat vechini iki farklı rivayetle okuması demektir. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 79.

[84] İhâb Fikrî Ahmed, *Takribü'l-Tayyibe*, 10, 358.

[85] İhâb Fikrî Ahmed, *Takribü'l-Tayyibe*, 10, 51.

[86] İhâb Fikrî Ahmed, *Takribü'l-Tayyibe*, 11, 177.

[87] İhâb Fikrî Ahmed, *Takribü'l-Tayyibe*, 11, 257.

[88] İhâb Fikrî Ahmed, *Takribü'l-Tayyibe*, 12, 362.

[89] İhâb Fikrî Ahmed, *Takribü'l-Tayyibe*, 14-17, 589-602.

Tayyibe metni detaylara girilmeden şerhedilmiş, daha önce ele alınan bir konu tekrar geldiyse sözü uzatmamak adına geriye atf yapılmış, aynı zamanda şerhte kıraatlerin tecvihine yer verilmiştir. 602 sahifelik çalışmanın 402 sayfası genel hatlarıyla *Tayyibe*'nin şerhinden ibarettir. Sonrasında ise şârih, mukaddime, usul, ferşü'l-hurûf ve hâtime kısmını ihtiva edecek şekilde görsellerle konuları desteklemiş, bu bağlamda kıraat farklılıkları tablo ve şemalarla gösterilmiştir. Kıraat öğrencileri için oldukça kullanışlı ve muhtasar bir görünüm arz eden şerh Mektebetü'l-İlmiyye'de (Kahire 2006) neşredilmiştir.

2.11. Emin Kehîle Şerhi

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ismiyle Muhammed ed-Düsûkî Emin Kehîle tarafından kaleme alınan bu çalışma da son dönem *Tayyibe* şerhlerinden biridir. Muhammed Düsûkî, şerhe mukaddime ile başlamış, akabinde kısaca İbnü'l-Cezerî'nin hayat hikayesine, tarihi ve temel konuları itibariyle kıraat ilminin serencamına, ayrıca *Tayyibe* şerh ve tahrîrât literatürüne değinmiştir. Son olarak kıraat imam, râvi ve tariklerine tablo halinde yer vermiş, devamında ise manzumenin şerhine başlamıştır.^[90]

Tayyibe şerhedilirken detaylarına çok girilmemiş, mümkün mertebe konular ana hatlarıyla ve bağlamından koparılmadan ele alınmıştır. Şerhte dipnot kullanılmamıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde şerhin muhtevasının zengin olmadığı söylenebilir. Fakat şerhte kelime ve cümlelerin zaptına önem verilmesi, imamların isimleriyle remizlerinin farklı, diğer metnin farklı renkle yazılması, ibarelerinin açık ve üslubunun basit olması şerhi oldukça kullanışlı bir hale getirmiştir. Bu eser, özellikle kıraat öğrencileri için el kitabı hüviyetine sahip bir şerh olarak nitelendirilebilir. İbnü'n-Nâzım ve Nüveyrî gibi sahanın klasiklerinden istifade edilerek telif edilen şerh, 2019 senesinde Kahire'de yayımlanmıştır.

2.12. Diğer Şerh Çalışmaları

İbnü'l-Cezerî Şerhi: *Tayyibe* üzerine ilk şerh çalışmasını bizzat İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Zira İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*'de oğlu Ebû Bekir Ahmed'in hayatını anlatırken "...Benim daha evvel aynı esere yaptığım hâşiyenin bir nüshası bile elinde olmamasına rağmen o, eseri (*Tayyibe*) çok güzel şerhetti..."^[91] sözleriyle bu hususa dikkat çekmiştir. Cümledeki hâşiyeye ifadesinden İbnü'l-Cezerî'nin de *Tayyibe* üzerine bir şerh/hâşiyeye yazdığı varsayılmakta fakat bunun günümüze ulaşmadığı veya kayıp olduğu düşünülmektedir.

[90] Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 9-23.

[91] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 28.

Bazı kataloglarda, *İbnü'n-Nâzım Şerhi*'nin müellif ismi, İbnü'l-Cezerî olarak kaydedilmiştir.^[92] Fakat söz konusu şerh, İbnü'l-Cezerî'nin değil İbnü'n-Nâzım'ındır. "İbnü'l-Cezerî" ifadesi, Cezerî'nin oğlu demek olduğundan, bununla Ebû Bekir Ahmed kastedilmiş veya gerçekten bu şerhi İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı zannedilmiş, katalog bilgisi de bu iki ihtimalden biri doğrultusunda hatalı girilmiş olabilir. Muhtemel yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için bu hususa dikkat çekilmiştir.

Âmilî Şerhi: Seyyid Bedruddîn Hasan b. Ca'fer el-A'racî el-Âmilî (öl. 933/1526) tarafından *Şerhu't-Tayyibeti'l-cezeriyye fi'l-kirâe* ismiyle telif edilen bu eserin de *Tayyibe* şerhlerinden biri olduğu nakledilmektedir.^[93]

Yusufefendizâde Abdullah b. Muhammed el-Amâsî (öl. 1167/1753) *Şerhi*: Kaynaklarda *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr* veya *Şerhu Kasîdeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr* ismiyle anılan bu şerhin varlığının henüz tespit edilemediği nakledilmektedir.^[94] Kastamonu İl Halk Kütüphanesi katalogunda "*Şerhü Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*" ismiyle Yusufefendizâde üzerine kayıtlı olduğu görülen şerhin *Tayyibe* değil esasen *Dürretü'l-mudiyye* şerhi olduğu anlaşılmıştır.^[95] Dolayısıyla Yusufefendizâde'ye ait olduğu nakledilen bu şerhin varlığı henüz bilgi düzeyindedir.

Akvâlü'l-mu'ribe an mekâsıdıt-Tayyibe: Bu şerh, Ali b. Muhammed ed-Dabâ' (öl. 1380/1959) tarafından kaleme alınmıştır. Kaynaklarda söz konusu şerhin yazma olduğu nakledilmiştir.^[96]

Şerh alâ Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr: Bu şerh, Rıdvân b. Muhammed el-Muhallilâtî (öl. 1311/1893) tarafından kaleme alınmıştır. Fakat söz konusu şerhin tamamlanmadığı ve bir görüşe göre usul kısmındaki hemzü'l-müfred, diğer görüşe göre ise idgâm-ı sağîre kadar gelindiği nakledilmektedir.^[97]

Muhtasar min şerhi Ebi'l-Kâsım en-Nüveyrî alâ Tayyibeti'n-Neşr: İsminden de anlaşılacağı üzere söz konusu şerhin *Nüveyrî Şerhi*'nin muhtasar hali olduğu,

[92] Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr* (Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112); Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr* (İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1).

[93] Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, 2/89; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 251; Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 138.

[94] Ali Öge, *18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizade'nin Kıraat İlmindeki Yeri* (Konya: Hüner Yayınları, 2015), 83.

[95] <http://yazmalar.gov.tr/eser/serhu-tayyibetin-nesr-f%C3%AEl-kiraatil-asr/55721> (Erişim 21 Temmuz 2024).

[96] Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 691; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83.

[97] Ali İshak Şevvah, *Mu'cemü musannefâti'l-Kur'âni'l-Kerim* (Dârü'r-Rufâi, 1984), 4/66; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83; Hayri Ünal, *Rıdvân Muhallilâtî Mushafı ve Matbuat Dönemi Mushaf Kitabındaki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10.

müellifinin bilinmediği^[98] fakat bunun Muhammed Hasan Şeta'nın kaleme aldığı şerh olabileceği nakledilir. Şerhin Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nin 378-2529-96 numaralı bölümünde olduğu belirtilmektedir.^[99]

Zeynüddîn Abdü'd-dâim el-Ezherî (öl. 1098/1687) *Şerhi*:^[100] Bu âlimin de *Tayyibe* üzerine bir şerh kaleme aldığı söylenir. Termesî, *Letâifü'l-işârât* sahibi Kastallâni'nin, Abdüddâim el-Ezherî'ye ulaştığını, onun Hûd sûresine kadar geldiği bir *Tayyibe* şerhi kaleme aldığını ve bunun müsveddesini gördüğüne dair sözlerini nakleder.^[101]

Hidâyetü'l-kurrâ ile't-Tayyibeti'l-ğarrâ fi'l-kırâ'âti'l-'aşr min tarîki Tayyibeti'n-Neşr: Halep kurrâlarından Şeyh Muhammed Necib Ömer Hıyâta tarafından kaleme alınan bu eserin de haşiye ve şerh türü bir eser olduğu, aynı zamanda bir nüshasının Muhammed Temîm ez-Zu'bi'nin özel kütüphanesinde bulunduğu nakledilmektedir.^[102]

Ebü'l-Kâsım b. Muhammed el-Mâlikî (öl. 1039/1630), Şeyh Muhammed b. İbrâhîm (öl. 1131/1719) ve Şeyh Hasan b. Muhammed es-Sivâsî (*Ravzatü'l-mehera alâ Tayyibeti'l-'aşera*) gibi âlimlerin de *Tayyibe* üzerine şerh kaleme aldığı nakledilmektedir.^[103]

Bu şerhler dışında Ali b. Süleyman b. Abdullah el-Mansûrî (öl.1134/1721) tarafından 1110/1698 senesinde *İrşâdü't-talebe ilâ şevâhidi't-Tayyibe* ismiyle kaleme alınan bir eser daha vardır ki bunun da *Tayyibe* şerhi olduğu nakledilmektedir.^[104] Ancak bu eser, *Tayyibe* 'de zikredilen vecihlerin şevâhidine yönelik olup karakteristik ve sistematik bir şerh hüviyetine sahip değildir. Benzer bir şekilde Mustafa b. Hasan el-İslambûlî (öl. 1151/1739) tarafından 1144 senesinde kaleme alınan *Mürşidü't-talebe (li fehmi/ilâ ma'rifeti) turuki't-Tayyibe* isimli eserin de bazı kayıtlarda *Tayyibe* şerhi olduğu dile getirilmektedir.^[105] Fakat bu eser de 'aşru'l-kübrâ'ya dair bir tahrîrât çalışması olup İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* 'de/*Tayyibe* 'de yer verdiği tarikleri açıklamak üzere telif edildiğinden bir *Tayyibe* şerhi değildir.^[106]

[98] *Fihrisü'ş-şâmil li't-türâsi'l-'Arabîyyi'l-İslâmîyyi'l-mahtût*: 'Ulümü'l-Kur'an, *Mahtûtâtü'l-kırâ'ât* (Amman: Cem'iyyetü Ammâli'l-Metâbi'i't-Te'avvüniyye, 1994), 183.

[99] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83.

[100] Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)* (Leiden: E. J. Brill, 1938), 2/275.

[101] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83.

[102] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 84 (dipnot 4).

[103] Muhammed Mutî' Hâfîz, *'Ulemâu Dimaşk ve a'yânühâ fi'l-karni's-sânî 'aşar* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2000), 423, 382; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 84.

[104] Brockelmann, *GAL*, 2/275; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 251.

[105] *Fihrisü'ş-şâmil*, 1/184; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83.

[106] Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbani Yayınları, 2021), 177; Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 144; Yusuf Coşar, *Mustafa b. Hasan el-İslambûlî ve Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifeti-turuki't-Tayyibe adlı eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 20-24; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kiraat İlmindeki Yeri*, 138.

SONUÇ

İbnü'l-Cezerî'nin, kırâat-i aşereye dair manzum tarzda telif ettiği *Tayyibetü'n-Neşr*'i üzerine kaleme alınan şerh çalışmalarının tanıtımı makalenin ana teması olmuştur. *Tayyibe*, kıraat literatüründe oldukça önemli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. *en-Neşr*'in temel konularının manzum hali olan *Tayyibe*, muhteva açısından zengin, oldukça da girift bir niteliktedir. *Tayyibe*'nin edebî ve teknik açıdan yoğun detaylar içermesi nazımda birtakım zorluk ve kapalılığı beraberinde getirmiştir. Hal böyle olunca *Tayyibe*'nin anlaşılması için yardımcı kaynağa ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyaca cevap verebilme gayesiyle ilk dönemlerden itibaren *Tayyibe* 'yi konu eden birçok çalışma yapılmıştır.

Tayyibe merkezli birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte bunlar içerisinden şerh çalışmaları, manzumenin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Söz konusu şerhlerden günümüze ulaşan ilk şerhin İbnü'n-Nâzım Şerhi olduğu anlaşılmıştır. İbnü'n-Nâzım Şerhi, İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuca göre İbnü'n-Nâzım Şerhi'nin gerek ülkemizde gerekse diğer İslâm beldelerinde kıraat eğitim-öğretim sürecinde *Tayyibe* 'yi anlama noktasında müracaat edilen yardımcı kaynaklar arasında ilk sıralarda yer aldığı anlaşılmıştır. Söz konusu şerh, İbnü'l-Cezerî gibi bir âlimin beğenisine ve onayına mazhar olması, işlevsel, pratik, içerik itibariyle zengin, dilinin yalın/sade, bir o kadar da açıklayıcı ve doyurucu olması şeklinde özetlenebilecek gerekçelerle ön plana çıkmıştır.

İbnü'n-Nâzım'a en yakın şerhin Nüveyrî'ye ait olduğu ve bunun *Tayyibe* üzerine kaleme alınan şerhler arasındaki en hacimli şerh olduğu görülmüştür. Eserde diğer *Tayyibe* şerhlerinden farklı olarak manzumenin tüm beyitleri ayrıntılı olarak i'rab açısından bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Muhteva açısından yoğun bir içeriğin hâkim olduğu şerhte zaman zaman konunun bağlamından koptuğu ve okuyucuyu yordduğu söylenebilir. Çalışma içerisinde detaylarına yer verilmiş olan ve Muhammed Hasan Şeta tarafından kaleme alındığı tahmin edilen şerh (*Muhtasar min şerhi Ebi'l-Kâsım en-Nüveyrî alâ Tayyibetü'n-Neşr*) isminden de anlaşılacağı üzere Nüveyrî Şerhi'nin muhtasar halidir. Henüz yazma olduğu tespit edilen Şa'rânî şerhinin de Nüveyrî Şerhi'ne benzediği, fakat Nüveyrî Şerhi'ne oranla çok daha muhtasar olduğu görülmüştür.

Tayyibe şerhleri içerisindeki Semennûdî, Carullah, Sâlim Muhaysin, Kamhâvî, İhâb Fikrî Ahmed ve Emin Kehîle şerhleri muhtasar özelliğe sahip olup, genel itibariyle diğer şerhlere benzemektedir. Bunlardan İhâb Fikrî Ahmed tarafından kaleme alınan *Takrîbü'l-Tayyibe*, konuların şematik olarak ele alınması ve tahrîrâta dair önemli bilgilere yer verilmesi dışında büyük oranda İbnü'n-Nâzım Şerhi'nin aynısıdır. Salim Muhaysin'in *el-Mühezzeb* 'i ile bunun mufassal hali olan *el-Hâdî* isimli şerhler de son derece anlaşılır ve sade bir üslupla kaleme alınması açısından

önemlidir. Özellikle de *el-Hâdî*, yoğun bir içeriğe sahip olup sonraki dönem şerh çalışmalarına kaynaklık etmiştir.

Termesi şerhi, konuların belli bir sistematiikle ele alındığı hacimli bir şerhtir. Bu şerhi diğer *Tayyibe* şerhlerinden ayıran husus, kendisinden önce kaleme alınan şerhlerin mülliflerinin görüşlerine eserde sıklıkla yer verilmiş olmasıdır. Âşıkkutlu'nun bizzat el yazısı ile telif ettiği şerhler ise ülkemiz özelinde kaleme alınması ve bir yönüyle tercüme çalışması olmaları açısından önemlidir.

Âmilî, Yusufefendizâde, Muhammed Dabbâ, Rıdvân Muhallelâtî, Ezherî, Ömer Hıyâta ve Muhammed Sivâsî gibi âlimler tarafından kaleme alındığı anlaşılan şerhler de diğer *Tayyibe* şerhleri arasında yerini almıştır. En nihayetinde bu şerhler *Tayyibe*'yi anlama noktasında bir kılavuz ve rehber niteliğine sahip önemli kaynaklar olarak değerlendirilebilir. Çalışma içerisinde ana hatlarıyla takdim edilmiş olan söz konusu şerhlerden bazılarının gerek müstakil gerekse mukayeseli ve akademik anlamda çalışılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akaslan, Yaşar. "Bir İlm-i Kıraat Klasiği: Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-'aşr". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 227-310.
- Akaslan, Yaşar. *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Kıraat İliminde Tahrîrât Meselesi". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018), 83-112.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbani Yayınları, 2021.
- Âşıkkutlu, Emin. "Âşıkkutlu, Mehmet Rüştü". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 4/6. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Âşıkkutlu, Emin. *Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı: Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği)*. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006.
- Âşıkkutlu, Mehmed Rüştü. *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*. Ankara, 1974.
- Âşıkkutlu, Mehmed Rüştü. *Tayyibe'nin Elfâz Mânası*. İstanbul, 1976.
- Ayış, Mehmed Şirin. *Muhammed b. Hasan es-Semennüdi'nin hayatı eserleri ve tarikat âdâbî ile ilgili görüşleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Bağdâdî, Babanzâde İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsarü'l-musannifin*. 2 Cilt. İstanbul: Müessesetü't-Târihi'l-'Arabiyye, 1951.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunun'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dârü l-hyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1945.
- Birişik, Abdulhamit. "en-Neşr". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlimindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Bostan, Osman. "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 207-234.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*. Leiden: E. J. Brill, 1938.
- Carullah, Musa. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*. Kazan, 1911.
- Coşar, Yusuf. *Mustafa b. Hasan el-İslâmbülî ve Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifet-i Turuki't-Tayyibe adlı eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Çakan, İsmail Lütfi. "Aşere, Takrib ve Tayyibe Üstadı M. Rüştü Âşıkkutlu ile Bir Mülâkat". *Haksess Mecmuası* 126 (1975), 16-18.
- Durmuş, İsmail. "Tevriye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 41/47-48. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Ebü Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvud*. 5 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Hadis, 1968.
- Ebü Şâme, Ebü'l-Kâsim Şihâbüddin Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî. *İbrâzü'l-me'ânî min Hurzi'l-emânî fi kirâ'âtî's-seb'*. thk. İbrâhîm Atve İvaz. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981.
- Emin Kehîle, Muhammed ed-Desûkî. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âtî'l-'aşr*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2019.
- Göksoy, İsmail Hakkı. "Mahfûz b. Abdullah et-Termesî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27/335-336. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Görmez, Mehmet. *Musa Carullah Bigiyef*. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Halîcî, Muhammed Saîd b. Abdîrahmân. *Şerhu Mukarrîbü'l-tahrîr li'n-Neşr ve'l-Tahbîr*. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd - İhâb Fikrî Ahmed. Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*. Cidde: Ma'hedü'l-İmam eş-Şâtübî, 2008.
- Hızlı, Mefâil. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 25-46.
- İbn Mücâhid, Ebü Bekr b. Ahmed b. Müsâ. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâ'ât*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâtü'l-kurrâ'*. thk. Gotthelf Bergstraesser. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1932.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Neşru'l-kirâ'âtî'l-'aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 3. Basım, 2023.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kirâ'âtî'l-'aşr*. thk. Muhammed Temîm Zü'bî. Cidde: Mektebetü Dâru'l-Hudâ, 1994.
- İbnü'n-Nâzım, Ebü Bekir Ahmed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âtî'l-'aşr*. thk. Enes Mehera. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbnü'n-Nâzım, Ebü Bekir Ahmed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âtî'l-'aşr*. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112.
- İbnü'n-Nâzım, Ebü Bekir Ahmed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âtî'l-'aşr*. İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1.
- İhâb Fikrî Ahmed. *Takrîbü'l-Tayyibe*. Kahire: Mektebetü'l-İlmiyye, 1. Basım, 2006.
- Kanhâvî, Muhammed Sâdık. *Kevkebü'd-dürri fi şerhi Tayyibeti İbnü'l-Cezerî: Muhtasar Şerhu Tayyibe li'n-Nüveyrî*. 2 Cilt. Medine-i Münevvere, 1. Basım, ts.
- Kaplan, Hayrî. "Şa'rânî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/347-350. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn: Terâcimü musannifi'l-kütübî'l-'Arabî*. 15 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1993.
- Keskioglu, Osman. "Musa Cârullah Hayatı Görüşleri ve Eserleri". *Ankara İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 12 (1964).
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşhât ve'l-miselselât*. thk. İhsan Abbas. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmî Takrîb Usûlü*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmînde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1324.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*. Ankara: Otto, 2016.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebü Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirâ'âtî's-seb' ve 'ilelihâ ve hucejihâ*. thk. Muhyiddin Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 3. Basım, 1974.
- Mersafî, Abdülfettâh es-Seyyid Acemî. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî*. Medine: Mektebetü Tayyibe, 1982.
- Muhammed Mutî' Hâfiz. *'Ulemâu Dimaşk ve a'yânühâ fi'l-karnî's-sânî 'aşar*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2000.

- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Hâdi: Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve'l-keşf 'an 'ile-li'l-kırâ'âti ve tevcihâhâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1997.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcihâhâ min tariki Tayyibeti'n-Neşr*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1997.
- Mütevellî, Muhammed. "el-Burhânu'l-asdak ve's-sıratu'l-muhakkak fi men'ı'l-gunneti li'l-Ezrak". *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtibî* 13 (2012), 355-432.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Öge, Ali. *18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizade'nin Kıraat İlmindeki Yeri*. Konya: Hüner Yayınları, 2015.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-eh-li'l-karni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.
- Semennûdî, Muhammed b. Hasan el-Munayyir eş-Şâfiî el-Halvetî. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü, 30, 1b.
- Serkîs, Yûsuf İlyân. *Mu'cemü'l-matbu'âti'l-'Arabiyye ve'l-mu'arabe*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatü Serkîs, 1928.
- Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr'*. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 34 Hk 1473.
- Şâtibî, Kâsım b. Firruh b. Halef er-Ruaynî. *Hurzü'l-emânî ve vehvü't-tehânî*. thk. Eymen Rüşdü Süveyd. Beyrut: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2019.
- Şevvah, Ali İshak. *Mu'cemü musannefâti'l-Kur'âni'l-Kerim*. Dârü'r-Rufâî, 1984.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi'ulemâ'i'd-devleti'l-'Osmâniyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1975.
- Tebrîzî, Ebü Zekeriyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed. *Kitâbü'l-kâfi fi'l-arûz ve'l-kavâfi*. thk. Hassânî Hasan Abdullah. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1994.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Termesî, Mahfûz b. Abdillâh b. Abdilmennân. *Gunyetü't-talebe bi şerhi'l-Tayyibe*. thk. Abdullah b. Muhammed Cârullah. Medine-i Münevvere: Darü't-Tedmürîyye, 2. Basım, 2019.
- Tetik, Necati. "Kırâat Tedrisinde Rumuzât". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (ts.), 425-431.
- Toprak, M. Faruk. "Zarûrât-ı Şi'riyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 44/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. "Recez". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 34/509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ünal, Hayri. *Rıdvan Muhallilâti Mushafî ve Matbuat Dönemi Mushaf Kitabesindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- Yüksel, Ali Osman. "İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri". *MÜİFD*, 275-323.
- Yüksel, Ali Osman. *Ulûmu'l-Kur'an Kaynaklarından Cezerî ve Tayyibesi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1993.
- Zirikli, Ebü Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dımaşkı. *el-A'lâm kâmusü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebin ve'l-müsteş-rikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, 2002.
- Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-'Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: 'Ulümü'l-Kur'an, Mahtûtâtü'l-kırâ'ât*. 9 Cilt. Amman: Cem'iyyetü Ammâli'l-Metâbi'i't-Te'avvuniyye, 2. Basım, 1994.